

BYLO NEBYLO

Hru na vzpomínání uvedl do literatury v roce 1970 Američan Joe Brainard. První vydání textu nazvaného *I Remember* obsahovalo na 800 „vzpomínek“, druhé, vydané s pětiletým odstupem, takřka dvojnásobek. Ve vztahu k tradiční autobiografii šlo o dosud nevídanou záležitost: prostý zápis toho, co uchovala paměť jedince z období dětství a dospívání, bez řádu a beze vší fabulace, paměť v surovém stavu. Brainardovy vzpomínky jsou ovšem prvořadě osobní (ozvěny společenského dění jsou vzácné) a z většiny nepřenosné. Autor zapisoval vše, nic nevyloučil, předem odmítl jakoukoli hierarchizaci, naložil stejně s „důležitým“ jako „nedůležitým“. Brainard naznačil možnost, aniž by jí dal tvar, a jeho pokus by patrně nikdy nevyplýnul na povrch literárního experimentu, kdyby v roce 1978 nepřevzal formuli Francouz Georges Perec.

Perec vystihl, že mechaniku je nutno pojmout opačně: *většinu* záznamů musí tvořit vzpomínky sdílené celospolečensky, nebo alespoň celogeneračně. Perec rovněž ze svého textu systematicky vylučuje vše „důležité“: jeho vzpomínky evokují pouze banální a pomíjivé jevy. Na rozdíl od Brainarda své záznamy čísluje (od 1 do 480), pod poslední záznam uvádí do závorky „*na pokračování*“ a na závěr knihy ponechává čtenáři několik volných stránek, aby mohl ve hře pokračovat.

Ouředníkův přístup se od Perecova *Je me souviens* liší v několika bodech. Především se autor nevyhýbá „důležitým“ vzpomínkám; naopak, historické údaje mu umožňují sevřít text do předem určeného časového rámce. Osobních vzpomínek je proporcionálně víc než u Pereca – s tím, že v totalitní společnosti není žádný osobní prožitek tak úplně osobní, a individuální vzpomínky mají zpravidla širší společenskou platnost. V Ouředníkově textu na osobní vzpomínku ostatně často příznačně navazuje ozvěna prožitku kolektivního; když například vzpomíná na milostný dopis, který dostal v šesté třídě, dodává o dvě

věty dál: „*Vzpomínám si, že jsem se po několika letech dozvěděl, že Marcela Kinclová emigrovala...*“ Princip funguje i opačně: báseň Pavla Kohouta o traktorech probudí v pisateli vzpomínku na to, jak „*někdy v osmnácti souložil v kabině traktoru*“, a symbol rolnické třídy a vítězné cesty ke komunismu tak zpětně degraduje na prostor určený k souloži.

Autor tedy volí jakousi třetí cestu: racionální propojení důležitého s nedůležitým, osobního se společenským, vzájemnost obou poloh. Kolektivní rovina je navíc posílena tím, že Ouředník, na rozdíl od svých předchůdců, často zaznamenává „hlas lidu“: „*Vzpomínám si, že se říkalo...*“

K zásadnímu posunu dochází konečně i ve formální výstavbě textu: autor dělí své vzpomínky do čtyřadvaceti oddílů – tok vzpomínek už tedy není nepřetržitý – a v každé kapitole blok zkracuje o jeden záznam, jako by jeho paměť postupně slábla, či jako by vzpomínky přestávaly být zaznamenáníhodné: zásadní věci se už odehrály. Na rozdíl od všech možných „ztracených generací“, které stmelil společně sdílený historický okamžik, Ouředníková generace, dospívající v 70. letech, de facto neexistuje; v normalizovaném Československu vládlo dokonalé bezčasí minimálně do půle 80. let. Redukce „zaznamenáníhodných“ vzpomínek získává tak nový rozměr: vnucuje čtenáři otázku, nakolik obráží jen ryze biologickou vlastnost paměti uchovat si v nejostřejší podobě vjemy z dětství a raného dospívání – a nakolik je zvolená metoda implicitním komentářem o životě v reálném socialismu. Čím dál zjevnější převaha prožitků kolektivních na úkor osobních vzpomínek není tak nutně dána pouze nevyhnutelností důslednější selekce v rámci stále kratších kapitol: ilustruje i jev, jehož je Ouředníková generace ideálním příkladem, tj. frustraci individua v totalitní společnosti. Autor dokonce neváhá přivlastnit si vzpomínky jiných: od roku 1985 žije v zahraničí a pasáže, týkající se posledních čtyř let (přinejmenším ty, které předpokládají fyzickou přítomnost), jsou tudíž „fiktivní“. V posledních třech záznamech se pak opět vrací hlouběji do minulosti a kruh se uzavírá.

V záplavě memoárové literatury, která se po roce 1989 objevila na knižním trhu, působí Ouředníková falešně autobiografická próza

dvojnásob nepatřičně: vedle všeobecně sdílené únavy nad jistým *déjà vu* (o to nepříjemnějším, že nás vrací do dob pro nás veskrze nedůstojných) může být čtenář zneklidněn absencí soudu, výkladu, reflexe – a tím nepřímo i tragického či alespoň dramatického rozměru líčené doby. Filtr paměti se omezuje na vytrídění postřehů, které autor zřetězuje podle jiných mechanismů, než by žádala logika politického nebo sociologického záznamu doby: situační kliše, věcné detaily, zlomky promluv, truismy, automatismy, tiky jsou nahlíženy prizmatem autorského subjektu a „prožitky“, jakkoli z většiny generačně zaměnitelné, nereprezentují celý kolektiv či život v komunismu jako takový. Ouředníkův koncept hry na vzpomínání by nepochybně mohl být aplikován na širší historické údobí, daného mechanismu by šlo patrně použít i ke kolektivní (mezigenerační, společenské, politické) konfrontaci; na druhé straně, vykročit z rámce jednoho konkrétního životního pocitu by znamenalo narušit onu velmi křehkou rovnováhu mezi partikulárním a obecným. Ouředník neposuzuje, nevysvětluje, nekomentuje, jeho litanické záznamy mají jen zřídka epizodickou podobu či pointu. Není co vysvětlovat: autor se obrací – jazykem bezmála kódovým – na ty, kdo sdíleli tentýž pocit, který se však dnes, z odstupeu pouhých dvanácti let, zdá takřka neskutečný. Nikoli náhodou probíhá tato reminiscence především v rovině jazyka (spíše než například v rovině předmětů, barev apod.); právě jazyk obráží ideologii společnosti nejspolehlivěji. Jazyk je tudíž první zbraní každého totalismu – a současně i prakticky jedinou možnou obranou. Tento „boj o jazyk“ je v Ouředníkově textu velmi zřetelný. (Dodejme, že je-li ideologický jazyk stejně prázdný a unikavý jako ideologie, již reprezentuje, normalizační období překonalo na tomto poli léta padesátá.)

Substancí Ouředníkových vzpomínek je právě jejich *efemérita*; z tohoto úhlu bychom mohli hovořit o „anamnéze pomíjivosti“. Jak směšné a zapomněnínodné se nám dnes jeví to, co před nedávnem tvořilo naši životní náplň, žádosti o příslib, tuzexové bony, nedostatkové zboží, všudypřítomná hesla, Cyril Smolík, Štrougal versus Husák! Tato nanicovatá, neuchopitelná a unikavá podoba času a věcí, kterou autor prezentuje jako jedinou *konstantu* společenského vakua,

nám ovšem ztěžuje únik do obvyklých sociohistorických diskurzů: paradoxně převádí náš kolektivní osud zpátky v individuální.

Hra tedy nespočívá jen v tom, uchopit či formulovat prožitek doby, ale i najít průsečík dokumentu a literatury, pravdy společnosti a pravdy individua: Ouředníkův text může být chápán jako jedno či druhé, samo o sobě, nebo v kuse. Návod k použití nám autor ostatně předkládá hned zkraje: ze čtyř citátů tvořících vstupní motto jsou nejméně tři falešné.

Vlastimil Hárš